

seu tronc hispànic; Wagner ja no creu necessari argumentar-ho.

El primer estudi seriós de la qüestió és en el DCEC. Començo allí per rebutjar la idea que es derivi de *palanca*, detenint-m'hi en les raons: el mot *palanca* a la Pen. Ibèrica, i a tota la Romània (llevat de Romania, i en algunes zones italianes, on en gran part -NCA passa per fonètica local a -nga) només presenta formes en -ca, no pas en -ga, i en *palangana* hi ha -g- en majoria aclaparadora (amb les poques excepcions que hem vist, valenciana, santanderina i ben poc més);⁵ el suposat significat 'galleda de perxa' és imaginari i massa inversemblant per la gran diferència en la forma i ús dels dos atuells.

Solament escauria suposar-ho si tinguéssim base per admetre que el mot hagués designat primerament un palanganer de perxes o de fustes, però ni tan sols en l'acc. de 'rentamans' s'hi presten els fets; car més sovint els tradicionals rentamans eren damunt un taulell ample, en un moble de base més o menys massissa o sortint d'una paret; i molt més encara ens allunyem de tota palanca o perxa quan es tracta de les altres accs. que hem vist, en ambients de més antigor, com la palangana senyorívola de material ric, on es feien servir menjars —arròs, confits, viandes—, la safata eivissenca i balear, la bacina del barber aguantada pel client, que adopta el coll a l'entalla. Tot aconsella i aconsella deixar córrer aqueixa idea i és el que fan els únics estudiosos que han parlat després del DCEC (Machado, Wagner), amb acceptació o aquiescència davant l'altra.

Restava la tela en blanc, i vaig escriure-hi una idea que continua semblant-me raonable, tant o més que aleshores; car almenys en el punt de vista fonètic i formatiu no topa amb el més lleu entrebanc. És sabut que *palaga* era per als antics hispans, segons el testimoni de Plini, el nom de les engrunes, càlculs o fils i palletes d'or: «in aruggiis --- inveniuntur ita massae [auri], necnon in puteis [meners, pous de mina], et denas excedentes libras; *palagas*, alii *palacurnas*, iidem, quod minutum est, *balucem* vocant» (*Nat. Hist.* xxx, 77). En els mss. hi ha variants *palucas* i *palacranas*, que no semblen pas degudes a corrupcions de còpia (¿potser basades en notes successives, preses després pel naturalista i afegides al marge?) Altrament, una lectura atenta suggereix que *palaga* fos el terme genèric generalment conegut, i que d'altres («alii») de les grossetes en diguessin *palacurnas*, i de les menudes o arècules auríferes, *baluces*.

No hi ha cap dubte que els tres mots pertanyen a una mateixa arrel, amb sufixos diferents (i potser amb alguna discrepància fonètica dialectal), car en Marcial i en Justinus es troba *baluces* en lloc de *baluces*, i en Vegeci, en el *Codex Theodosianus* i en moltes gloses se'ns presenta el mot com *baluca*. Així mateix Estrabó (*Gaeographia* III, ii, 8), fundant-se en un testimoni ocular, del tècnic Posidoni, ens diu que l'arècula d'or s'anomenava *πάλα* a Hispània, on devem tenir el primitiu del qual es deriva *palaga* o *palaca*, potser amb el sufix ibero-basc -aga o -aca, que sol tenir funcions

de collectiu.

La vacil·lació entre *b-* i *p-* és típica de l'ibèric,⁶ de manera que el mot no degué pertànyer al substrat cèltic. Es podria conjecturar que hi hagi comunitat d'origen entre l'esmentat *balucem* i el tipus *BULUCA/BULUCEA/PUL-* (veg. BUGALLA, DCEC/DECH, i ací vol. I, 602a26ss., 602b7, 30, 40), que Bertoldi estudia com a nom pre-romà de la pruna, altra petita massa arrodonida (*REW*, 1390, 1390a), compareu els castellans *pepita* de oro i *pepita* 'llavor o pinyolet de meló i fruita anàloga'. D'altra banda, amb el nostre *palacrana* sembla que calgui identificar el terme *palacrana* que Plini (XIX, 105) dóna com a equivalència «llatina» del gr. *gethyon* 'cebollí, calçot'; i Hesiqui el cita com a usat a Síria, localitzacions que no ens poden esverar gens en un mot del substrat mediterrani.

La recerca i explotació de l'or era mirada, des de l'Antiguitat com una ocupació típicament hispana (Marcial XII, lvii, 9 etc.); i l'aprofitament dels alluvions auríferes no sols es practicava a la Península Ibèrica més que enlloc, en temps d'Estrabó i de Plini, sinó que ha seguit practicant-s'hi des de llavors fins avui dia, en què encara s'hi dediquen com a una vella indústria local, tant en el Darro granadí com en el Tejo i en els rius de Galícia: V. els detalls que en dóna l'*Enciclopèdia Espasa*, s. v. oro (p. 599b), on s'esmenten els *artesilleros* del Tajo, i les *areanas* o pageses cercadores d'or, que renten les arenes del Sil, el Miño, el Nàvia i el Boeza. Per a aquesta feina usen una *batea* en post de fusta o de llauana, a Mèxic i Amèrica del Sud, o feta de carabassa, a l'Àfrica (ibid., p. 600b); i una espècie de palangana de metall i de fons punxegut, a d'altres bandes (V. la fig. 1, a la p. 602), així com una bujola o gavadal bastant fondos de fusta en el Tajo, o una conca, obí o gaveta de mà, manejada per les dones gallegues.

El cas és que això és antiquíssim, com sigui que ja Estrabó ens descriu aquestes dones hispanes (*γυναικας*) emprant una mena de colador (*ῥιθητήριον* IV, vi, 12) i en un altre passatge una *σχάφη* (III, ii, 8), és a dir precisament un obí o gaveta, de terrissa o de fusta.

Doncs no es pot qualificar de massa atrevida la hipòtesi que aqueixa gaveta s'anomenés *PALAGANA, puix que servia per trobar PALAGAS.⁷ L'evolució fonètica no xocaria amb cap dificultat: compareu *mançana* < *maçana*, cast. *mancha*, *ningú* < *negú*, *rincón* < *racó(n)*, i tants altres casos de nasal propagada; entre ells *sangartana* de *sagartana*, altre mot ben ibèric; ni ens caldria descartar llavors que la variant *palancana* mb -c- vingués ja de lluny, vist que amb *palaga* alternen *palaca*, *palacrana*, *paluca* etc. entre les formes transmeses pels Antics (per més que sigui tan fàcil mirar *palancana* com a mera contaminació del parònim *palanca*).

Pel costat semàntic, pensem que no sempre la palangana ha estat d'estany o de porcellana, sinó també terrissa, i que havia designat recipients d'un caràcter més elemental i primitiu. *Pelangana* avui a Tras os Montes és una mena de cassola: «tijela grande ou bacia de barro branco vidrado, de *loíça coimbresa*», dita